

۳۸۲۰۴

دانشگاه شهید بهشتی
دانشکده ادبیات و علوم انسانی
گروه تاریخ

پایان نامه :

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

موضوع:

ارتش ایران در عصر هخامنشیان

استاد راهنما:

آقای دکتر رضا شعبانی

استاد مشاور:

آقای دکتر اردشیر خدادادیان ۲۴۶۶۱۰

تهیه و تنظیم:

جواد خسروانی

سال تحصیلی

۷۹-۸۰

۱۰ / ۸ / ۸۰

۳۸۲۳

تقدیم به

روح بلند مادرم؛

به سایبان سرم، پدرم؛

به همسفر راه زندگیم، همسرم؛

و

به گل خوشبوی زندگیم، یاسمن.

فهرست مطالب

عنوان	صفحه
مقدمه.....	۱.....
نقد بررسی منابع.....	۸.....
فصل اول.....	۱۹.....
پیشینه ارتش در ایران باستان.....	۱۹.....
پیشدادیان - کیانیان - مادها.....	۱۹.....
الف - دوران پیشدادی و کیانی براساس روایات ملی.....	۲۰.....
ب - دوره مادها.....	۲۷.....
فصل دوم.....	۳۱.....
تشکیل سپاه و علل آن.....	۳۱.....
فصل سوم.....	۴۰.....
تشکیلات و واحدهای ارتش.....	۴۰.....
الف - نیروی زمینی.....	۴۱.....
۱- سواره نظام.....	۴۱.....
۲- پیاده نظام.....	۴۴.....
۳- جاویدانان.....	۴۸.....
۴- اراده سواران.....	۵۲.....
۵- شتر سواران.....	۵۷.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۵۸.....	۶- فیل سواران.....
۵۸.....	۷- آتش اندازان.....
۵۹.....	۸- رسته مهندسی.....
۶۲.....	۹- تدارکات.....
۶۷.....	۱۰- اطلاعات.....
۷۲.....	۱۱- اردوگاه.....
۷۴.....	۱۲- سربازگیری و آموزش نظامی.....
۷۸.....	۱۳- پادگانها.....
۸۰.....	۱۴- ستاد.....
۸۳.....	ب- <u>نیری دریایی</u>
۹۳.....	فصل چهارم.....
۹۳.....	ابزار جنگی و پوشش سپاه.....
۹۵.....	جوشن (زره).....
۹۵.....	<u>ران پا</u>
۹۵.....	کلاه خود.....
۹۵.....	سپر.....
۹۶.....	کمان.....

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۹۷.....	تیر
۹۹.....	نیزه
۹۹.....	تبر
۱۰۰.....	زوبین
۱۰۰.....	کتاره
۱۰۱.....	کمند
۱۰۲.....	فلاخن
۱۰۲.....	منجیق
۱۰۲.....	قلعه کوب
۱۰۳.....	ارابه جنگی
۱۰۳.....	درفش (پرچم)
۱۰۵.....	پیادگان
۱۰۹.....	سواره نظام
۱۱۱.....	فصل پنجم
۱۱۱.....	ترکیب قومی
۱۲۰.....	سپاهیان مزدور
۱۲۴.....	فصل ششم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱۲۴	شگردهای جنگی تهاجمی و دفاعی
۱۳۵	فصل هفتم
۱۳۵	آرایش جنگی
۱۴۴	فصل هشتم
۱۴۴	مراسم و تشریفات نظامی
۱۴۵	الف - سان و رژه
۱۴۸	ب - تشریفات نظامی
۱۵۳	فصل نهم
۱۵۳	مناصب و القاب نظامی
۱۵۸	فصل دهم
۱۵۸	شاهنشاهان و ارتش
۱۷۹	فصل یازدهم
۱۷۹	شاهنشاهان و سرداران
۱۹۷	فصل دوازدهم
۱۹۷	اسپ
۲۰۳	نتیجه‌گیری

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

٢١٠.....	منابع و مأخذ
٢١١.....	منابع دسته اول
٢١١.....	تحقیقات جدید
٢١٧.....	مقالات
٢١٨.....	منابع خارجی

مقدمه

در طول تاریخ پرداختن انسانها به جنگ، خواه با هموعان خود، خواه با غیر آنها، برانگیخته از منش دفاع از خویش یا ستیزه جویی و افزون خواهی آنان بوده است. جنگ یکی از نمادهای زندگی انسانها است که با شروع فعالیتهای آنان، پای به عرصه وجود نهاده است. در آنروزگار که انسانها در مراحل ابتدایی زندگی، یعنی در غارها و جنگلها میزیستند، اگر حیوانی یا انسان دیگری مانع از رسیدن او به اهدافش می شد و یا اگر او را به چیزی احتیاج می افتاد، با کمک برخی از همزیستان خود به کنش یا واکنش در مقابل آنان می پرداخت و در صدد رفع این موانع و بدست آوردن متقضیات خود می افتاد. آنان در این راه از ابزارها و آلاتی ابتدایی بهره می گرفتند. با گذشت زمان، انسانها به اهمیت با هم زیستن و اجتماع کردن در یک محل بیشتر پی برده و در صدد برآمدن که برای حفظ خود به هنگام پدید آمدن خطر و یا ستیز با دیگران، همدیگر را یاری می رساندند. از اینجا است که زندگی گروهی شکل گرفت. در زندگی گروهی برای برخی کارهای اجتماعی که مربوط به همه افراد گروه بود (مانند جنگ و دفاع) کم کم سنتها و عاداتی بوجود آمد. عمل به این سنتها و عادات در گذر زمان، برای هر یک از افراد گروه در برابر دیگری، وظیفه ای را پدید آورد و آنها بصورت جمعی در صدد انجام وظایف مشترک برآمدند. اما هنگامیکه جوامع آن مراحل ابتدایی را طی کرده و به مراحل بالاتر / مدنیت رسیدند، براساس توانایی هر فرد تقسیم کار صورت گرفت. بطور بدیهی به محض اینکه بازیگران نظامی ظهور خود را به شکل چشمگیری مطرح کردند، موجب افزایش تقاضا در

دیگر بخشهای جامعه شدند. ارتش‌های دائمی برخوردار از سربازان حرفه‌ای در خلال عصر آهن به گونه‌ای فراگیر پدیدار شدند و از آنان تاکنون در هر جامعه بزرگی وجود داشته است. افرادی که توانایی سپاه‌یگری داشتند به این کار پرداختند. ارتشهای عصر آهن بطور گسترده در نظام و وظیفه بکار گرفته شدند و این امر تغییر ظریفی را در تعریف بین شهروندان و حاکمانشان ایجاد کرد. در خلال این عصر بود که تعهدات شهروندان در انجام خدمت سربازی بعنوان بهای مشروعی که برای عضویت پایدار در یک نظام اجتماعی بزرگتر باید پرداخت شود، بطور منظم گسترش یافت. توانایی دسترسی به انبوهی از نیروهای انسانی بوسیله انجام خدمت سربازی، ایجاد ارتشهای هر چه بزرگتر را ممکن ساخت، اندازه میدان جنگ را افزایش داد که کم و بیش ورای تصور نسل پیشین بود. همراه با این دگرگونی‌ها در سطح مهارت در اداره امور نظامی تغییر کیفی نیز پدید آمد. در عصر آهن ارتشها از جنبه‌های زیادی، کم و بیش نوسازی شدند. نیروهای نظامی در چارچوب یگانهای رزمی ویژه سازماندهی شدند که از ساختارهای پشتیبانی و لجستیکی برخوردار بودند. اصول تاکتیکی بطور کامل توسعه یافت. فرآیند دگرگونی نظامی به تنهایی انجام نگرفت، بلکه همراه با دیگر پیشرفته‌ها، در برخی موارد، در واقع موجب پیشرفته‌ها^ک دیگر نیز شد. پیوستگی جنگ با دیگر جنبه‌های اجتماعی و اقتصادی جامعه نخستین پیشرفت بود. برای نمونه، بسیاری از پیشرفته‌های اقتصادی نیز بخوبی می‌توانست کاربرد نظامی داشته باشد، مانند: ساخت جاده‌ها و بنادر، سیستم ارتباطات داخلی، ضرب سکه، تکنولوژیهای ساختمانی و غیره.

لجستیک نظامی ارتشهای آن دوره بدون این پیشرفته‌ها ناممکن بود. به یقین، جنگ حرفه‌ اصلی روزانه جوامع عصر آهن نبود، بلکه آمادگی نظامی و هدایت جنگ بیش از پیش با زندگی اجتماعی طبیعی مردم در هم آمیخت و جنگ مانند هنر، بعنوان نمود واقعی بشر همچنان پایدار مانده است.

در ایران باستان نیز شکل‌گیری ارتش چنین بود و پارسیان نیز همانند سایر ملل آن عصر دست به ایجاد ارتش دائمی زدند. اما علت انتخاب این موضوع توسط اینجانب، یکی علاقه شخصی به مسائل امنیتی و نظامی است که با توجه به رشته و گرایش اینجانب آن را به دوره هخامنشیان که حکومتی کاملاً نظامی بود محدود کردم. و دیگر به این دلیل که، ادبیات تاریخ استراتژی و نظامی و اندیشه‌های استراتژیک بطور عمده از سوی متخصصین و صاحب نظران غربی به رشته تحریر در آمده است و ناچار تا اندازه زیادی منعکس کننده نظرات، گرایشها، مسائل، مطالعات و تاریخ جوامع آنها می‌باشد. کشورهای جهان سوم نیز بطور عمده به وارد کننده این ادبیات تبدیل شده‌اند و در سطوح دانشگاهی، نظامی و مطبوعاتی این کشورها براحتی می‌توان این تأثیر را دریافت. در نتیجه این واردات آن شده که هر جا از استراتژی و فن جنگ بحث می‌شود، سخن از فردریک، ناپلئون، ژومینی و دیگر اندیشمندان اروپایی به میان می‌آید و حتی در گذشته بسیار دور نیز هانیبال، اسکندر و سزار و دیگر فرماندهان نظامی اروپایی مطرح می‌گردند و این بحث طرح می‌شود که سرآغاز تفکر نظامی در یونان و روم بوده است و در هیچ جای جهان اندیشمندی در این عرصه ظهور نکرده است. و حال آنکه با اندکی تتبع در تاریخ

ایران و دیگر جوامع شرقی موارد متعددی یافت می‌شود که نشان دهنده یک تفکر استراتژیک گسترده و یک نبوغ نظامی روشن است. متأسفانه این صحنه‌های درخشان کمتر از پشت زنگارهای گذشت زمان پدیدار شده است. در این تحقیق قصد آن نیست که علل عدم پرداختن جدی به تاریخ نظامی خودی و یا دلایلی که باید این موضوع طرح شود مورد بحث قرار گیرد، ولی تنها تلاش می‌شود که درباره این خلاء مهم و آزار دهنده تذکری داده شود. چون مباحث ارتش این دوره جدا از مسائل سیاسی و اجتماعی نیست و به جرأت می‌توان گفت که وجود ارتشی منظم و دائمی و قوی تعیین کننده تمام خط مشیهای پادشاهان این دوره بوده است. در حین مطالعه بر روی این موضوع یک چهارچوب کلی برای این رساله در ذهن خود ایجاد کردم و سؤالاتی پیرامون ارتش مطرح کردم از این قرار:

- ۱- تشکیل ارتش در دوره هخامنشیان چگونه بود و علل آن چه بود؟
- ۲- ساختار و تشکیلات این ارتش به چه صورت بود؟
- ۳- ابزار جنگی و پوشش سپاهیان این دوره به چه شکلی بود؟
- ۴- ترکیب قومی این ارتش چگونه بود؟ آیا فقط از نیروهای تعلیم دیده استفاده می‌شد یا اینکه در وقت لزوم از نیروهای بدون آموزش و مردمی قبایل هم استفاده شده است؟
- ۵- آیا این ارتش تاکتیک جنگی یا اصولی برای حمله و دفاع داشته است؟
- ۶- تشریفات و مراسم در ارتش این دوره چگونه بوده است؟
- ۷- شاهنشاهان هخامنشی تا چه حد به ارتش توجه داشته‌اند و رابطه آنها با

سرداران ارتش چگونه بود؟

در این رابطه و برای پاسخ به این سوالات منابع و مأخذ زیادی را مورد

بررسی و مطالعه قرار دادم و براین اساس مطالب تنظیم شده این رساله را در ۱۲

فصل تنظیم کرده که شامل فصول زیر می‌شود:

فصل اول مربوط می‌شود به پیشینه ارتش در ایران باستان (قبل از

هخامنشیان) یعنی دوره پیشدادی و کیانی براساس روایات ملی و مادها در این

فصل از ساختار و تشکیلات ارتش، سلاحهای جنگی سپاهیان مطالبی را بیان

کرده‌ایم. در فصل دوم از عوامل تأثیر گذار بر تشکیل ارتش و چگونگی شکل‌گیری

ارتش در این دوره بحث به میان آمده است. در این فصل سوم تشکیلات و واحدهای

مختلف ارتش دوره هخامنشیان را با توجه به ساختار و کارکرد تاریخی آنها مورد

بررسی قرار داده‌ایم و واحدهای مختلف آن اعم از زمینی و دریایی و تشکیلات

دیگری که مربوط به آنها بوده است مانند ستاد، پادگانها و غیره را مورد بررسی

قرار داده‌ایم.

فصل چهارم نیز به ابزارهای جنگی و پوشش نظامیان در این دوره

اختصاص داده شده است. در این فصل سلاحها و ابزارهای مختلف تهاجمی و

دفاعی این دوره معرفی و بطور خلاصه به پوشش و لباس برخی از سپاهیان اشاره

شده است.

فصل پنجم از ترکیب قومی ارتش هخامنشیان صحبت به میان آمده است. در

این فصل برخی از گروهها و اقوام تابع دولت هخامنشی که در هنگام جنگ از آنها

استفاده می‌شد، مورد شناسائی قرار گرفته و درباره آنها مطالبی ذکر شده، همچنین بخشی از این فصل به سپاهیان مزدور یونانی اختصاص دارد.

فصل ششم را به اصول و شگردهای جنگهای تهاجمی و دفاعی در دوره هخامنشیان اختصاص داده‌ایم، اساس مطلب ذکر شده در این فصل، شگردهای رزمی و امور دفاعی ارتش در این دوره است.

در فصل هفتم به چگونگی آرایش صفوف سپاهیان در مقابل دشمن پرداخته‌ایم و نبوغ فرماندهان نظامی ارتش هخامنشیان را در این موضوع مورد بررسی قرار داده‌ایم.

در فصل هشتم از مراسم و تشریفات دوره هخامنشیان مطالبی به میان آمده است و چگونگی انجام این گونه مراسمات را تا حدی به رشته تحریر در آورده‌ایم. فصل نهم مناصب و القاب نظامی را در دوره مزبور معرفی کرده‌ایم و رتبه و جایگاه هر یک از آنان را در امور نظامی مشخص نموده‌ایم. هر چند اطلاعات در این باره بسیار اندک است.

فصل دهم به شاهنشاهان و رابطه آنها با ارتش اختصاص دارد. مطالب این فصل راجع به میزان رسیدگی و توجه برخی از شاهنشاهان هخامنشی به ارتش و وضعیت امنیتی کشور است و همچنین از عوامل تأثیرگذار بر ارتش در دوره برخی از این شاهان ذکری به میان آمده است.

در فصل یازدهم به رابطه شاهان با سرداران خود می‌پردازیم. چگونگی رابطه شاهان و سرداران با همدیگر اساس مطلب این فصل است و همچنین از نقش

این سرداران در به تخت نشاندن یا انداختن شاهان صحبت شده است.

فصل دوازدهم را با توجه به نقشی که سواره نظام در ارتش داشت به

پرورش اسب و مظهرهای ویژه پرورش اسب و اهمیتی که اسب در این دوره داشت

اختصاص داده‌ایم.

امید آنکه توانسته باشم کاری قابل قبول ارائه دهم. اگر در این رساله نقاط

قوتی یافت می‌شود، ناشی از همکاریها و رهنمودهای اساتید محترم راهنما و

مشاور است و اگر کمی و کاستی و نقاط ضعفی در آن مشاهده می‌گردد، متوجه

شخص پژوهنده است. در خاتمه از زحمات همه اساتید محترم گروه تاریخ دانشگاه

شهید بهشتی بخصوص استاد راهنمای اینجانب جناب آقای دکتر رضا شعبانی و

استاد مشاور جناب آقای دکتر اردشیر خدا دادیان که با راهنماییهای ارزشمند خود،

مرا در پیشبرد کار این رساله یاری کرده‌اند، صمیمانه تشکر و قدردانی کرده و

مراتب احترام و عرض ادب خود را بجای می‌آورم. آرزوی شادکامی و بهروزی

برای این بزرگواران در عرصه‌های مختلف زندگی دارم.

جواد خسروانی